

Bulletin european

Anul XIII. Nr. 115

Iunie 1984

Noi Tracii

Fondator: Prof. Dr. Josif Constantin Drăgan

ORIGINEA CUVÂNTULUI «ORAȘ»

Într-una din lecțiile sale, în cadrul Universității de la Vălenii de Munte, marele Nicolae Iorga se adresa astfel cursanților veniți din toate colțurile țării: «Oricui i-ar aparține afirmația ce vi se oferă sub numele de adevăr, n-o acceptați până n-o verificați de mai multe ori».

Adolescentul de acum o jumătate de secol, pasionat de istorie și copleșit de fericirea de a-l asculta pe marele savant, n-a uitat nici până azi aceste cuvinte. În lumina acestei idei, a verificat unele etimologii oficializate pentru elementele lexicului românesc, remarcând că multe din acestea, oferite de specialiști, sunt eronate. Dintre cele în cauză face parte și termenul *oraș*, despre care se afirmă că ar fi de origine maghiară.

Purtătorii unor nume prestigioase din lumea lingviștilor și filologilor, atât români, cât și străini, au demonstrat, ba chiar postulat, această relație de derivare a lui *oraș* din *vároç*. S-a arătat că Protoromânii nici nu puteau dispune de un astfel de termen, ei fiind, prin forța împrejurărilor unor anumite timpuri, o populație exclusiv rurală, incapabilă să creeze un termen propriu, care să denumească o așezare urbană. Se omitea cu acest prilej să se amintească existența cuvântului *cetate* (din lat. *civitas*), atât de vechi și de asemănător cu spaniolul *ciudad*, căruia îi corespunde și semantic.

Város a fost preluat și de unii Slavi, iar Sârbo-Croații o recunosc deschis, în virtutea existenței în limba lor a unui *varos*. Nu știm care este părerea filologilor albanezi, dar fapt este că și în limba lor există cuvântul *varrosh*, cu accepțiunea *Vorstadt, aüsserer Stadtteil*. Dacă în maghiară *város* este compusul lui *var* (cetate), nu este mai puțin adevărat că în albaneză *varr* are accepțiunea de «groapă»; or, primele întărituri în jurul unei așezări primitive erau șanțurile (gropi).

Și acum, dacă am vorbit de caracterul eminent rural al Protoromânilor, să examinăm și caracterul citadin al Maghiarilor, care, după o tragică staționare în Etelköz, procedau acum 11 secole la «ocuparea patriei» în Câmpia Panonică. Dacă în estul îndepărtat, de unde au pornit, vor fi avut cândva orașe (fapt nedovedit), au fost timp de mai multe generații într-o continuă migrare, vreme în care nu au construit și nu au locuit în cetăți. În schimb, în Panonia, existau cetăți atestate istoric, în care s-au stabilit, constituindu-se într-o puțin numeroasă aristocrație războinică peste populațiile de pe acele meleaguri. În componența acestor populații intrau Panonii iliro traci romanizați, unele mici resturi de Celți, insule germanice și, bineînțeles, Slavii. Acolo au întâlnit și și-au însușit acele *vâr* (cetăți) și *város* (orașe), păstrându-le și denumirea. În acele vremuri, Maghiarii nu dispuneau de un termen care să denumească o clădire, o casă. Ca atare, au adoptat germanicul *Haus* (casă), din care au făcut *haz*. Denumirea lor pentru masă este... celtică, de la *ast* (lemn, scândură), înrudit cu latinul *astula*, cu germ. *Ast* și de la *taol* (masă, cf. vechiului celtic *dol*), căci și în bretona actuală *astell* înseamnă scândură, iar *taol*, masă. De altfel, în neconținută lor migrație, masa ar fi fost un obiect stânenitor. Deci nici n-au avut și nici n-au folosit-o, decât atunci când s-au stabilit în mijlocul populațiilor sedentare panonice, de la care au preluat, odată cu obiectul și denumirea, ortografiată cu timpul *asztal*.

Tot astfel romanicul *vallum* (palisadă, întăritură din pari și pământ), care indica împrejmuirea așezărilor autohtone, a devenit în maghiară *falu* (sat), iar prin pierderea sufixului -um, un neoaș maghiar *fal* (perete, zid).

Se pune deci legitima întrebare: dacă pentru masă, perete, casă, sat, palisadă, Maghiarii nu aveau termeni proprii, cum ar fi putut să aibă totuși pentru *cetate* și *oraș*?

Civilizația și cultura poporului maghiar de astăzi sunt de dată recentă și este de admirat că le-a realizat într-un timp atât de scurt.

Noi nu tăgăduim că Românii au preluat din maghiară anumiți termeni, ca moldovenescul *răzeș*, de la *résztes* (părtaș, membru al unei așezări obștești) și ca termenul *răzleț*, ce derivă din maghiarul *részletes* (despărțit, detaliat).

Prezenta expunere încearcă să stabilească adevăruri până acum negate sau necunoscute.

Dacă am dovedit că *város* nu poate fi maghiar, tot așa afirmăm că *oraș* nu derivă din *város*. Etimologia acreditată până acum se sprijină pe o vagă și parțială omofonie, care este jocul unei simple întâmplări.

La început, cuvântul *oraș* nu a indicat o așezare urbană, ci - conform specificului unor vremuri de mult apuse - o așezare omenească situată pe o înălțime, beneficiind astfel de mijloace naturale de apărare față de incursiunile străine, caracterizându-se prin inaccesibilitate pentru nelocalnici. Un oraș cu câteva colibe, deci de dimensiunile unui cătun se statornicea pe o terasă montană sau pe vârful unei măguri. Dacă se cercetează planul așezărilor etrusce, reproduse în lucrarea *Lumea Etruscilor* de George Denis (Ed. Meridiane, București, 1982), se va constata că toate aceste așezări, mici sau

mari, erau construite exclusiv pe o măgură, pe un deal sau o stâncă din interiorul confluenței unor cursuri de apă.

În greaca veche *oros* însemnează înălțime, munte; alt *oros* are accepțiunea de hotar, brazdă, iar la plural cea de regiune. Se poate spune că termenul *oraș* ar fi de origine greacă? Hotărât, nu, căci nu toate cuvintele românești sau - în trecut - geto-dace asemănătoare cu corespondentele grecești sunt de origine greacă. Pot avea și origine comună, prin păstrare, în temeiul criteriului indo-european, dar originea lor comună poate îmbrăca și un alt aspect, pentru explicarea căruia suntem obligați la o incursiune în trecut.

Cu 2.000 - 3.500 de ani în urmă, Crișul aurifer era un adevărat Pactol al meleagurilor noastre. Cu mijloace foarte rudimentare, în scurt timp, din nisipurile sale se puteau recolta apreciable cantități de aur. Rezultatele săpăturilor arheologice dovedesc că vechii Daci au făcut uz din plin de acest avantaj. Mai știm că până prin 1.200 î.e.n., bazinul Crișului se afla în zona de locuire a Dorienilor (cf. J.C. Drăgan, *Noi Tracii*, Ed. Dacia, Roma, 1980, p. 149), care au coborât apoi în Peninsula Balcanică, spre a contribui la etnogeneza Grecilor. În limba greacă aurul se cheamă *chrysos*. Dacă se elimină sufixul grecizant -os, rezultă *chris*, identic cu hidronimul românesc *Criș*. Dar nici *Chrisos* nu este numai grecesc, după cum o dovedește numele ultimului rege al Lydiei, *Cresus (Chroisos)* (cf. Horia C. Matei, *Civilizația lumii antice*, Ed. Eminescu, București, 1983, p. 157), având accepțiunea de *Auritul*, datorită imenselor cantități de aur din tezaurul său.

Cu acest prilej, vom mai face afirmația că, pe când locuiau la nord de Dunăre, Dorienii nici nu erau Greci, și ca atare nu vorbeau grecește. Vom dovedi temeinicia acestei aserțiuni, utilizând o demonstrație de care am mai făcut uz și în alte dați.

După Ptolemeu din Alexandria, numele antic al Jiului era Rhabon sau Rabon. Ca să traducem în doriană «valea Jiului» nu vom recurge la grecul *Koilon* (vale), ci la dorianul *bassa* (vale), declinând grecește, dar cu o fonetică română, realizând *i bassa* (la nominativ) și *tu Rabu* (la genitiv). Deci, *bassa tu Rabu*. Va reieși însă că Dorienii nu utilizau articolul antepus, ca în greacă, ci declinau fără «i» și «tu», ca în tracă, obținând *bassa-Rabu*. La nord de valea Jiului, de Bassa-Rabu, în satele hunedorene mai trăiesc și astăzi mulți țărani cu numele de Basarab.

Renunțând în cadrul acestei expuneri la considerațiuni legate de etimologia Basarabilor, afirmăm că Dorienii nord-dunăreni erau încă tracofoni. Deci, *Criș* și *Basarab* sunt urmele idiomurilor lor, în care *oros* (înălțime) se reducea probabil la un *or*, cu accepțiunea de ridicătură de pământ. În limba română, unul din sufixele prin care se adjectivează substantivele este «aș» cu accepțiunea de «de la», conform exemplelor: margine - mărginaș, mijloc - mijlocaș, latură - lăturaș ș.a.m.d.

Aplicând acest sufix rădăcinii «or» (munte, măgură, deal, ridicătură), se obține «*or-aș*», care reprezintă o așezare pe o înălțime.

- În încheiere, putem trage următoarele concluzii:

1. *Vàros* nu este un termen de origine maghiară.
  2. *Oraș* nu derivă din *vàros*.
  3. *Oraș* reprezintă o fostă sintagmă, compusă din elementele tracice «or» (înălțime) și «aș» (de pe, de la), cu semnificația de *așezare de la munte*.
  4. Eronata derivare a lui *oraș* din *vàros* este rezultatul unei etimologii populare, efectul unei parțiale omofonii între cei doi termeni.
- Sapiens nihil affirmat quod non probat.

GEORGE VAIDA

FAIMA COLUMNEI

Din noaptea străveche îmi spune o pasăre:
 Dacii coboară de pe Columnă,
 se furișează ca țipătul
 și-aleargă spre cele șapte coline,
 acolo unde vântul
 duce în rândul stelelor
 ultimul țipăt al pescărușului...

Columna nemuririi în gloria-i neștirbită
 se-nalță mândră, dreaptă, de vremuri ocrotită:
 Eroii fără de moarte stau dârji înconjurând-o
 și-nalță-n zări pe chipuri mândria nepierzând-o.
 Columnă-a amintirii prin timp biruitoare,
 Eterna moștenire pătrează-o-ncrezătoare,
 Păstrează faima lumii, durerile și chinul
 De-aici o omenire și-a cunoscut destinul.
 Pătrează amintirea acelor fapte sfinte
 Ce nu pot fi-nviate de nimeni prin cuvinte.
 Din aspra bătălie nu-i nimeni la pământ,
 Nu sângerează nimeni decât dușmanu-nfrânt.
 Căci la răsboi viteazul, indiferent de soartă,
 Pătrează demnitatea ce Dacii știu s-o-mpartă.
 Căci ei disprețuiește-n putere și grandoare
 Meschina parvenire și faima-nșelătoare,
 Iar suflatul și mintea acestei mari armate
 Este oșteanul care le domină pe toate,
 Ca într-un vis de vrajă de-a pururea urcând
 Victorii în lumină încet desfășurând.
 Ei vin de pe meleaguri unde-o aud păstorii
 Pe muză la izvoare cântând străvechi istorii.
 Columna, neștirbită, cu gloria-i de seamă,
 Se-nalță mândră, dreaptă, ca o frumoasă mamă!

M. SAVA-BURSUC

TOPONIME TRACO - DACICE ÎN ȚARA BÂRSEI

Pe teritoriul Țării Bârsei, cuprins între Carpații Meridionali, masivul Piatra Criaului, munții Perșani și râul Olt, se păstrează numeroase toponime care atestă permanența, continuitatea și unitatea poporului român.

Populația traco-geto-dacă, care a trăit dintotdeauna pe aceste meleaguri, ne-a lăsat în limba română unele toponime, ca o moștenire vie a acestei permanențe străbune. Păstrând ca într-o adevărată arhivă nescrisă date și întâmplări de odinioară, toponimia Țării Bârsei încă oglindește un mare adevăr rostit de Nicolae Iorga și anume că «Dacia populară e aceea care a fixat, dezvoltat și păstrat limba românească» (*Istoria Românilor*, II, București, 1936, p. 110).

În cele ce urmează prezentăm câteva toponime de origine străveche, traco-dacică, adunate din unele lucrări și colecții de documente. Însotim fiecare toponim de un scurt comentariu lingvistic și semantic, făcut pe baza determinărilor pe care le găsim în dicționare și în lucrările specialiștilor.

Aceste toponime se referă la aspecte din mediul fizic în care trăia omul, forme de relief, munți, dealuri, culmi, plaiuri, nume de râuri, văi, ape, nume de arbori, plante, animale, așezări etc.

Munții au fost întotdeauna un sprijin al populației băștinașe, cunoscătoare a tainelor și ascunzișurilor lor. De aceea, toponimele care desemnează diferite forme montane sunt mai bogate. Un astfel de cuvânt este *măgura*, termen foarte răspândit pe teritoriul țării noastre. El redă, de obicei, numele munților și dealurilor. Numele de movile și de munți sunt sinonime cu *măgura*. Semantic, *măgura* este înrudit și cu dealul și *gruiul*. În zona Branului avem *Măgura Mare*, *Măgura Mică*, *Măgurița*, *Padina Măgurii* și o *vale a Măgurii*. Nu departe de Brașov se află *Măgura Codlei*, la marginea orașului cu același nume. În zona Săcele, pe teritoriul comunei Târlungeni, se află Muntele Măgura, Poiana Măgura Mare, Poiana Tăietura Măgura, apoi *Poaiele Măgurii* și *Muchia Măgurii*. Unul dintre satele brănene încă se numește *Măgura*.

Toponimul Măgura este un cuvânt vechi, traco-dac. El se află și în limba albaneză sub forma de *maguljë*. În limba română a trecut prin rotacizarea lui «l» din *maguljë* în *măgură*, cum a fost rotacizat și «l» velar din cuvântul *mugull* în *mugur*. În aceste cuvinte, ca și în altele, vreo 82, găsim unele asemănări între limba română și cea albaneză.

Problema originii acestor coincidențe, cu înfățișări fonetice deosebite, a preocupat mai mulți învățați români și străini. Explicația dată de Sextil Pușcariu mi se pare întemeiată. Lingvistul român arată că Ilirii și Tracii, două popoare deosebite, dar înrudite, au trăit, în vremuri vechi, amestecate în regiunile în care se atingeau. De aceea, Ilirii, strămoșii Albanezilor, au putut avea multe împrumuturi trace în limba lor și, invers, vechii Traci vor fi împrumutat cuvinte din limba Ilirilor. Când un cuvânt iliric era împrumutat de Traci, el lua înfățișarea fonică obișnuită în această limbă. Când Ilirii împrumutau un cuvânt trac sau dac, păstrat ca atare în limba română, el se adapta la sistemul fonetic iliric, când trecea ca împrumut în albaneză (cf. S. Pușcariu, *Limba Română*, ed. Minerva, București, 1976, p. 268).

De aceea, afirmă S. Pușcariu, asemănarea pe care o prezintă vocabularul nostru cu limba albaneză e un mijloc deosebit de sigur pentru recunoașterea cuvintelor moștenite de la Traco-Daco-Geți. Dacă un cuvânt românesc nu e nici de origine latină, nici slavă sau greacă, și seamănă ca formă și înțeles cu cel albanez, atunci avem a face cu un împrumut din limba albaneză. Când avem două cuvinte, unul albanez și altul românesc, care se seamănă, dar nu le putem considera ca formă și înțeles ca împrumutate, atunci cuvântul albanez e împrumutat de Iliri din elemente trace, moștenite de la noi, iar cuvântul românesc face parte dintr-o moștenire iliră intrată în limba Traco-Daco-Geților (*Ibidem* p. 168).

Al Rosetti consideră albaneza ca un dialect trac, care a fost în contact cu ilira. El afirmă că asemănările româno-albaneze provin din două dialecte ale unei limbi comune, care a transmis celor două limbi cuvintele respective cu reguli fonetice specifice fiecărei limbi (Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ed. II, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1978, pp. 222, 223, 646). Al Rosetti mai arată însă că sunt nume, ca cel al Carpaților, pomenit de astronomul și geograful grec Ptolemeu în sec. II e.n., în Geografia sa (cf. M. Popescu-Spineni, *România în izvoarele geografice și cartografice din antichitate până în pragul evului mediu*, Ed. Șt. și encicl., București, 1978, p. 40), ce pot proveni de la populațiile preindoeuropene din Peninsula Balcanică. Karpa-tes (oros) înseamnă în tracă Munții Carpați, iar forma *carpa* are înțeles de stâncă, ca și albanezul *karpë*.

Un alt nume de munte, tot așa de răspândit în țara noastră, ca și cuvântul măgură, este *Tâmpa*, la poalele căruia se afla vechiul Brașov. Nicolae Drăganu a susținut că acest cuvânt are la bază un termen preroman, *tâmpa*, de origine tracă, cu înțelesul de munte stâncos (*Toponimie și istorie*, Cluj, 1929, p. 150). S. Pușcariu încă afirmă că *tâmpa* e un cuvânt străvechi aflat și în dialectele italiene meridionale și la Albanzii din Calabria (în *Brașovul de altădată*, Ed. Dacia, Cluj, 1977, p. 31). Etimologia lui N. Drăganu a fost acceptată și de C. Diclescu, cu modificări de amănunt. El invocă doricul *tumfa - tumfos* «măgura», atestat ca nume topic *tumfe*.

G. Weigand, Al. Philippide, C. Mihăilă și autorii Dicționarului explicativ la limbii române consideră însă acest cuvânt de origine slavă, *top*, *torpû*.

Oronimele *Strunga*, *Strungărița* și toponimul *Colții Strungii*, aflate pe

teritoriul satelor brănene, reflectă străvechea și continua ocupație pastorală a locuitorilor din zona respectivă. *Strunga* este locul îngrădit la stână, unde se mulg oile, și porțițe prin care trec oile la muls. Acest termen se găsește și în albaneză sub forma *shtrungë*, cu același înțeles. E un cuvânt care face parte din vocabularul comun românei și albanezei, deci un termen românesc străvechi, traco-dac.

Cuvântul *țap*, legat tot de păstorit, aflat în forma compusă *Colții Țapului*, este considerat de S. Pușcariu ca un împrumut traco-dac din albaneză, din forma *ts(j)ap*, și face parte, de asemenea, din vocabularul comun limbii române și albaneze.

Toponimul *groapă*, care apare în expresiile *În Gropi*, *Curmătura Groapelor*, denumește, ca și măgura, ca și tâmpa, forme din lumea fizică. *Groapă* înseamnă, în mod obișnuit, cavitate adâncă, săpată în pământ. De aici, ca toponim, credem că are înțeles de loc neted, plan, perpendicular pe panta unui munte. *Curmătura*, ca toponim, este o adâncitură transversală pe culmea unui deal, ce servește ca trecătoare. Ea curmă continuitatea unui deal sau a unui munte. Ambele toponime indică forme de relief pe care ședea oamenii cu casele sau turmele lor. *Groapa* din expresiile *În Gropi*, *Curmătura Groapelor* este un cuvânt preroman, căci există și în limba albaneză, în forma *gropë*. Și *curmătura* e element străvechi, pentru că se află la Aromâni, Megleniți și Albanezi. Probabil că noi l-am împrumutat din forma albaneză *kurmue*, cum arată forma *curmeziși*.

În Țara Bârsei sunt și câteva râuri care au nume traco-dacice.

Printre acestea amintim, mai întâi râul *Olt*, care trece și prin Țara Bârsei. Dacă râul Atlas, amintit de Herodot se poate identifica cu Oltul, cum presupune M. Popescu-Spineni (op.cit., p. 13), atunci numele acestui râu este într-adevăr foarte vechi. Dar în mod sigur Oltul este atestat în *Geografia* lui Ptolemeu sub forma *Alutus*, și în *Tabula Peutingeriană*. În documentele latino-maghiare, Oltul apare mai întâi sub forma *Alt* (1211, 1222) și apoi cu numele de *Olth* (1252). Oltul face parte din hidronimele majore, păstrate din antichitate până azi: Dunăre, Mureș, Criș, Timiș, Someș, Ampoiu, Motru, Argeș, Buzău, Siret etc.

Unii lingviști au susținut că Slavii, care au împrumutat aceste nume de la Români, le-au adaptat la sistemul lor fonetic și le-au transmis Românilor cu schimbări fonetice, proprii limbii slave (Al. Rosetti, E. Petrovici). Dar A. Philippide a demonstrat că Motrul (*Amutrion*) și Crișul (*Crisus*) au fost păstrate cu fonetism românesc. N. Drăganu. S. Pușcariu, E. Petrovici, S. Pop socotesc că și alte nume vechi de ape, ca Dunăre, Timiș, Mureș, Ampoiu, Someș, Argeș, Buzău etc., prezintă fonetism românesc. Slavistul E. Petrovici spune că «unele din ele au un «ș» final (Argeș, Timiș, Criș, Mureș, Someș), greu de explicat prin slavă». Forma românească *Olt* provine din *Alutus* prin sincoparea lui «u» aton și schimbarea lui «a» inițial în «o»...

Un hidronim cu numele *Timiș* avem nu numai în Banat, ci și în Țara Bârsei. Pe Valea Tmișului, care izvorăște din muntele Piatra Mare, de la Brașov spre Predeal. Numele *Timiș* apare la Herodot sub forma *Tibisis*

(*Tibiscum*), la Ptolemeu, *Tibiskos*. Formele *Tibisis*, *Tibiscus*, *Tibiscum* sunt încercări nereușite de a reda cu literele alfabetului latin șuerătoarea «ș», întâlnită și în alte hidronime vechi, ca Argeș, Mureș, Someș, neobișnuită pentru Greci și Latini. La Constantin Porfirogenetul găsim localitatea *Timeses* și *Timesis*. Timișul este, prin urmare, un nume vechi, traco-dac, care pare a fi fost un apelativ, ca și măgura (cf. N. Drăganu, G. Ivănescu, E. Petrovici, S. Pușcariu).

Lingvistul maghiar I. Arvay a spus, în schimb, că Timișul ar fi de origine bulgară, turcă ori pecenegă (*Toponimia celor șapte sate secelene* (în maghiară), Cluj, 1943, p. 8-9, nota 5). Dar n-a adus argumente în acest sens. Tot el a mai afirmat că Românii au luat acest cuvânt din limba maghiară. Nici această afirmație nu se poate dovedi. N. Drăganu arată că forma românească *Timiș* cu -i, este mai veche decât cea maghiară, cu -e. Timișul din Țara Bârsei apare pentru prima dată în documente la 1211 și apoi la 1222, sub forma *Timiș*, deci ca cea românească. Numele maghiar *Temeș* apare prima dată documentar în anul 1366. A doua oară această formă apare abia peste 100 de ani, în 1460, ca al doilea nume al satului Turcheș. Radicalul cuvântului *Timiș*, cum se vede, este *tim-* cu -i, nu *tem-* cu -e. Numele de *tömös* și *temes*, hidronim și toponim, este traducerea maghiară, în grai săcelean, a vechiului *Timiș* românesc. Ungurii săceleni au format în limba maghiară cu numele *Timiș* încă două nume, *Apa Timișului* și *Valea Timișului*, și mai multe toponime: *Pasul Timiș*, *Piciorul Timișului*, *Lângă Timiș* etc.

În *Timiș* se varsă apa numită *Sobona*, redată în maghiară prin *Szabonyavize*. Cuvântul acesta nu este nici maghiar nici slav. Nu pare a fi nici de origine turcică. De aceea formulăm ipoteza că el s-ar putea pune în legătură cu numele unui trib trac, *Saboi* (I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, București, 1967, p. 22), sau *Saboci* (M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 44). N. Iorga spunea că miedul nu e decât băutura vechilor Traci, *sabaia*, *braga de azi* (*Istoria Românilor*, II, 1936, p. 186).

În sud estul Țării Bârsei se află cursul superior al râului *Buzău*. *Valea* și *pasul Buzăului* au fost strâns legate, în trecut, de istoria Țării Bârsei. De aceea amintim aici și acest râu. *Buzăul* încă este un nume vechi, tracic, *Bou-seos*. Vasile Pârvan a reconstruit forma *Buzaeus* (*Getica*, p. 42).

Numele de *pârâu*, existent și în albaneză, sub forma *pârua*, *prrua*, cu același înțeles, se păstrează până azi în toponimia Țării Bârsei. Întâlnim acest cuvânt în mai multe compoziții, în zona Bran, ca *Pârâul Cojocarului*, *Pârâul Gherlanului*, *Pârâul Negru*, *Pârâul Tâgulești*, *Pârâul Urzicatului*. Al doilea termen este, uneori, antroponim sau apelativ. În cele șapte sate săcelene se mai află acest cuvânt în compoziții ca *Pârâul Bucșa*, *Pârâul Șerban*, *Pârâul Covlivei*, *Pârâul Tesla*. Ungurii din aceste sate folosesc termenul maghiar «*patak*» pentru cuvântul *pârâu*.

Cu termenul *Bârsa* se numește, în mod obișnuit apa *Bârsa*, care izvorăște din masivul *Piatra Craiului* și se varsă în *Olt*, și cunoscuta regiune Țara Bârsei. Ambele forme apar prima dată, documentar, în actul prin care regele *Andrei al II-lea* acordă, în 1211, cavalerilor germani «o țară numită

Borza», delimitată, între altele, și de «apa ce se cheamă Borsa».

Originea acestui cuvânt a fost privită, în trecut și azi, în chip diferit. Cei mai mulți lingviști și istorici cred că acest cuvânt este de origine veche, traco-dacă și românească. O astfel de părere s-a formulat cu nuanțe diferite, de către W. Tomaschék, I. Melich, G. Giuglea, N. Drăganu, S. Pușcariu, N. Iorga, A. Sacerdoțianu, C. Lacea, I. Moșoiu, N. Constantinescu, I. Pătruț. Pentru o origine slavă s-au pronunțat: R. Roestler (ruteană), E. Fischer, G. Czirgusz, G. Opreanu. C. Diculescu crede că este de origine greacă. I. Arvay afirmă că Bârsa este de origine bulgară, turcă ori pecenegă, iar G. Tiktin consideră acest hidronim de origine necunoscută. S. Pușcariu spune că Bârsa a fost, la început, un apelativ care a însemnat probabil pârâu. La origine, râul Bârsa are patru Bârse mai mici, pâraie și anume, Bârsa Fierului, a Tămașului, a lui Bucur și a Groșețului. Numai după ce se unesc toate cele patru Bârse, vorbim de râul Bârsa.

N. Drăganu a susținut, în schimb, că termenul în discuție are la origine un antroponim românesc, Bârsa, Bârsu, Bârs. El a propus două radicale: unul ber-, aflat în forma Berivoi, și altul bor-, existent în numele de persoană Borsa. Cuvântul Bârsa ar fi, după el, un derivat din aceste forme, cu sufixul slav -sa ori -su. Antroponimele invocate de N. Drăganu se întâlnesc des în documentele Țării Făgărașului.

I. Pătruț consideră că e justă explicația dată de N. Drăganu cu privire la componența cuvântului Bârsa și la originea sa antroponimică, dar nu acceptă radicalele ber- și bor. El susține că Bârsa este formată de la tema Bâr-, existentă în nume ca Bârcă, Bârcu, Bârcea, Bârğa, Bârlea. «Bârsa (ca și Bârsu) -afirmă I. Pătruț - poate fi, deci, un derivat românesc corespunzător bg Bârsov propus de der. Bârsov n^{fam}» (*Onomastica românească*, București, 1980, p. 97-98; Idem, *Vechi toponime românești în Transilvania*, în «Cercetări lingvistice», XVII (1972), n. 2, p. 288). Formele săsești (Burtza și Burzenland) și ungurești (Barcza, Barczaság) s-au dezvoltat din cele românești.

Cuvântul *copil* e un cuvânt vechi, preroman, care face parte din vocabularul comun românei și albanezei. În albaneză are forma *kopil*, în toponimia Branului se întâlnește în forma *Valea Copilului*.

În Țara Bârsei sunt și câteva nume de arbori, plante și animale de origine veche. Pe teritoriul Branului se păstrează toponimul *Bradul Înalt*, nume de munte. Cuvântul *brad* se află și în albaneză, *breth*. Fiind un element comun lexicului român și albanez, face parte din categoria cuvintelor autohtone. Acest toponim încă ne arată că locuitorii, care l-au dat și l-au folosit neîntrerupt, practicau păstoritul alpin, dincolo de zona fagului, prin locurile cu brazi.

Tot pe hotarul Branului mai găsim toponimele *Cheia Brusturețului* și *Valea Brusturețului*. Forma *brustureț* derivă din cuvântul *brusturi*, plantă ierboasă cu foi mari, plus sufixul -et. Cheia Brusturețului ar însemna o vale îngustă cu mulți arbori. G. Weigand zice că termenul *brusture* se găsește și în albaneză, *brushtull-u*. Dicționarul Academiei Române nu dă nici o etimolo-

gie, iar Dicționarul explicativ al limbii române spune că nu cunoaște etimologia sa. Dar I.I. Russu afirmă că *brustur* ar fi identic cu cuvântul traco-dac *riborosta*. Primul care a remarcat asemănarea dintre brusture și riborosta a fost botanistul român D. Brândză, în 1870. I.I. Russu crede că forma românească *brusturi* și cea albaneză ar veni din radicalul indoeuropean -bhreu-s, cu înțeles de *a (se) umfla, a încolți, a crește*. Acest radical se află și în vechiul saxon *brustian*, care înseamnă *a îmboboci*, în ucrainianul *brost*, bococ, în sârbescul *brstina*.

Spre nord de satul Turcheș se află un loc numit *Gălbează*, nu departe de râul Timiș. Locul a fost numit așa probabil după planta ierboasă cu același nume, ce crește prin părțile umede din apropierea Timișului. Cuvântul *gălbează* sau *călbează*, care se află și în albaneză, *këljbazë, këlbazë*, face parte din vocabularul comun româno-albanez.

Pe teritoriul comunei Satulung, aproape de vechea graniță cu România, se află muntele *Cioara*. Toponimul este redat printr-un cuvânt autohton, pe care-l găsim și în albaneză, *sorrë*. Toponimul *cioara* face parte, deci, din vocabularul comun românei și albanezei.

Pe teritoriul comunei Târlungeni s-a păstrat termenul *colibă*, în compozițiile *Muchia Coliba* (munte), *Pârâul Coliba*, *Valea Coliba*. *Coliba* este un adăpost pentru oameni, mai rar pentru animale, făcut din lemn, crengi de brad sau nuiele, acoperit cu ramuri, paie, scânduri, după natura terenului. În colibe se adăpostesc ciobanii, lucrătorii de la pădure, păzitorii țarinelor etc. Dar coliba este și o locuință modestă, o casă mică, proastă.

Cuvântul *colibă* este un termen vechi, pe care-l găsim menționat chiar la Herodot, apoi la Tucydide, Theocrit. Solia trimisă, în anul 448, de împăratul Teodosius al II-lea, la curtea lui Atilla, din care făcea parte și Priscus Panites, sofist și istoric, originar din Tracia, a fost găzduită o dată într-un sat, în colibe (kalüboi) locuitorilor (G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. VIII, pp. 25, 92).

Dicționarul Academiei îl consideră un cuvânt grecesc. Din greacă a trecut la Bulgari și Sârbi (koliba). Prin păstori români a fost adus la Unguri (kaliba), Cehi, Slovaci, Poloni (koliba), și Ruteni (kolyba). Deși se găsește și la Herodot, G. Popa-Lisseanu susține că acest cuvânt «este de origine tracă», pentru că colibe, *Kalübai* sunt locuințele proprii ale populațiilor trace. După N. Iorga, termenul este de origine tracă. «Colibe, kalübai, de străveche origine tracă, așa cum le descrie și Xenofont, corespunzând locuinței colibașilor de astăzi la Bran, au rămas în limba noastră». Tot din tracă a intrat și în slava veche (bg. koliba). Toponimul colibă, existent în graiul Ungurilor săceleni, în satul Târlungeni, în compozițiile Kaliba-éle (Muchia Coliba), Kaliba-patak (Pârâul Coliba), Kaliba-völgye (Valea Coliba) a intrat în graiul lor prin împrumut de la Români, pe care i-au găsit în aceste sate la așezarea lor în Săcele.

Termenul pastoral *stână* e bogat reprezentat în toponimia rurală brăneană și săceleană. Stâna e o așezare pastorală unde se adăpostesc oile și ciobanii și unde se prepară produsele din laptele oilor. Găsim cuvântul stână

și în compoziții cu nume de persoană și cu apelative. Toponime cu antroponime, la nominativ sau genitiv, sunt *Stâna Vlădoaia*, *Stâna lui Vlad*, *Stâna Petrului* (hotarul Bran), *Stâna lui Nistor* (hotarul Săcele). Cuvântul stână apare în compoziție cu apelative, la nominativ sau genitiv, în formele următoare: *Stâna Ruderia*, *Stâna Fundățica*, *Stâna Fundurilor*, *Stâna Pântecilor* (hotarul Bran), *Valea Stâniei*, *Muchia Stâniei*, *Râpa Stâna* (hotarul Săcele), apoi în expresiile *Loc de Stână* (hotarul Săcele), *Stâna din Curmătura*, *Stâna din Plai*, *Stâna Padinii Dealului* (hotarul Bran).

Originea cuvântului stână a fost explicată în mai multe feluri. A. Philippide, S. Pușcariu, G. Giuglea consideră stâna de origine traco-dacă. A. Rosetti, Kniezsa îi atribuie origine slavă. Credem că explicația dată de Ilie Dan în favoarea originii traco-dace este convingătoare. «Alături de smântână, jupân, stăpân, cuvântului stână i s-au găsit mai multe etimologii: vechi grecesc, germanic (Diculescu), vechi slav, dar faptul că el cuprinde cele mai vechi legi fonetice, și răspândit la toate popoarele sud est europene, duce la concluzia că *stâna*, ca și ceilalți termeni, sunt străvechi, poate de origine traco-dacă». Cuvântul stână a intrat în limba maghiară sub forma *eszténa*, prin intermediul limbii române. Așa se explică formele maghiare săcelele: *Eszténa-hely* (Loc de stână), *Eszténa-éle* (Muchia Stâniei), *Eszténa-völgye* (Valea Stâniei) etc.

Un alt toponim pastoral este *țarcătoare*, prin care se numește un râu cu iarbă din raza comunelor Satulung și Purcărani. Cuvântul *țarcătoare* este format din *țarc* și sufixul *-ător*, *-ătoare*. Țarcul este locul unde se adăpostesc vitele, îngrăditura unei stâni. Tot de la țarc avem și verbul *a înțărca*. Sensul original al verbului de a închide în țarc nu s-a mai păstrat, ci numai sensul de a opri un pui de animal sau un copil să sugă. În țarcătoare sau forma săceleană țarcătoare înseamnă locul unde obișnuiau oamenii săceleni să ia mieii de la oi, să-i înțarce, locul de pășune până la alegerea mielilor de la oi. Cuvântul țarc, de la care derivă forma de țarcătoare, se află și în albaneză, *thark*, fiind un termen comun al limbii române și albaneze. Forma ungurească *Cerketóra*, *țarcătoarea*, încă a fost luată de Ungurii săceleni din limba română.

Numele de persoană *Urdia* și *Urdea* din toponimul *Grădina lui Urdia*, din satul săcelean Cernatu, derivă din cuvântul pastoral *urdă*, aflat în aromână (urdă), meglenoromână (urdă) și în albaneză (urdha) și face parte, ca atare, din vocabularul comun româno-albanez. Și acest cuvânt a intrat în limba maghiară din română.

Ptolemeu ne-a transmis, în *Geografia* sa, printre cele 44 de localități din Dacia, și toponimul *Cumidava* din Țara Bârsei (cf. M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p.41). Locul anume unde a fost «dava» sau satul Dacilor cumidavensi nu s-a putut identifica încă. Dar e stabilit că n-a fost în castrul roman de lângă Brașov, unde s-a descoperit de către M. Macrea cunoscuta inscripție ce atestă existența Dacilor cumidavensi, ci la o oarecare depărtare de acesta. Florea Costea a formulat ipoteza că cetatea dacică din Râșnov, de pe locul unde se află azi cetatea medievală, ar putea fi cetatea Cumidava. V. Pârvan a spus că

Comidava lui Ptolemeu are la bază rădăcina Como-, general tracică. Nu mai puțin de doi regi daci au în numele lor acest cuvânt, Como-sicus și Di-Comes (*Getica*, p. 253).

În ținutul Branului este o vale și o așezare numită *Coacăza*. Oamenii locului au botezat satul și valea cu acest nume, pentru că prin regiunea respectivă crește un arbust, care produce niște fructe mici, roșii și negre, numite coacăze. Cuvântul este vechi în limba română, traco-dac, căci se găsește și la Aromâni (coacăză) și la Megleniți (cocă). Și acest element face parte din vocabularul comun româno-albanez. Din cuvântul albanez *kokë*, care înseamnă boabă, s-a format diminutivul *kokozë*, asemănător cu românescul coacăză.

Termenul pastoral *baciu* îl găsim în oronimul *Piscul Baciului* din ținutul Branului și în numele satului săcelean *Baciu*. La început acest cuvânt s-a folosit ca o formulă de respect față de o persoană mai bătrână, față de un frate mai mare. Apoi a trecut în sfera pastorală. Baciul este însărcinat cu facerea brânzei, a cașului, a urdei, ține cheile și se îngrijește de stâna oilor, este mai mare peste ciobani. Ca nume de persoană este atestat încă din secolul al XIII-lea și al XIV-lea. Termenul este străvechi în limbă, pentru că se găsește și la Aromâni (Baciu), la Megleniți (Baciu), la Albanezi (bac) și e răspândit pe tot domeniul daco-român. Are o origine românească, face parte din vocabularul comun româno-albanez. Termenul este foarte răspândit și în sârbo-croată, bulgară, neogreacă, cehă, ungară, polonă și germană.

Piscul Baciului ne spune că muntele cu acest nume a fost frecventat foarte des de păstori cu turmele lor. Pe vârful lui sau în preajmă s-au așezat multe serii de stâne cu numeroși baci și ciobani. Poate păstorii sau oamenii care mergeau la munte cu alimente la ciobani, sau după brânză și lapte, să fi numit vârful muntelui cu persoana cea mai cunoscută și cea mai reprezentativă de la stână, baciul. Dar e posibil ca denumirea piscului să vină și de la un antroponim, a unui oarecare Baciu.

Satul săcelean Baciu apare prima dată în documente în anul 1366 cu numirea slavă Zlanfalva, adică satul Slan. După o sută de ani, la 1456, e menționat a doua oară cu numele de Baciu. Când s-a întâmplat această schimbare de nume nu știm. În actele următoare satul apare consecvent cu acest nume. Numele satului Baciu provine de la antroponimul Baciu, nume străvechi românesc.

Aceste toponime atestă existența unei populații străvechi traco-dacice pe meleagurile românești, care a dat aceste denumiri, păstrate în graiul popoului român, a populației maghiare și germane locale până în zilele noastre.

FLORIN SALVAN

EXISTĂ CUVÂNTUL DACIC «TARABOSTES» ?

Cel care pune întrebarea este departe de a aproba felul pripit și nu arareori forțat în care se reconstituie antichitatea noastră geto-dacică. Reproșabilă nu e atât ideea în sine, cât metoda folosită, aceea deductivă, care nu așteaptă rezultatele cercetărilor arheologice, ci o ia pe calea romantică, care duce spre concluzii străine istoriografiei serioase.

Și totuși, există unele situații care te izbesc prin elocvența lor, silindu-te să le bagi în seamă. O asemenea situație o constituie probabilitatea foarte mare ca să se fi păstrat, până în zilele noastre, cel mai important cuvânt dacic pe care ni l-au transmis documentele antichității - *tarabostes*, însemnând nobili, clasa socială nobilă la Geto-Daci (vezi I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, București, 1959, p. 78). Argumentele ce urmează sunt cu atât mai demne de crezare, cu cât cel care le comunică își declară sincer toată neîncrederea în ceea ce consideră a fi un val de exagerări traco-geto-daciste, fără o severă acoperire științifică.

Lucrurile sunt simple. În satul Sânmiclăuș din Câmpia Careiului, unde am copilărit, exista substantivul frecvent folosit, cu vagă nuanță ironică, *tărăboaste*, fără formă singulară. Un plural, deci. Ce desemna el ? Dicționarul-tezaur al Academiei, la litera «T», dă forma singulară *tărăboască*, s.f. (regional), stomac de porc umplut cu bucăți de carne și sânge, amestecat cu păsat. Pl. *tărăboști*. Etimologie necunoscută. Ei bine, în satul meu, ca și în cele apropiate, *tărăboaste* înseamnă - sau cel puțin însemna în urmă cu patru decenii - *bărbați bătrâni*. De cele mai multe ori am auzit acest cuvânt în combinația *tărăboaste bătrâne*. Amintesc că în climatul social încă patriarhal al satului exista o categorie de bărbați bătrâni, încă sănătoși, care nu mai munceau la câmp. Întreaga avere era dată, nominal, copiilor, dar legal rămânea pe numele lor până aproape de clipa morții. Statutul de auto-pensionari nu le diminua rolul în cârmuirea gospodăriilor, ci, dimpotrivă, îl sporea. Acești bătrâni hotărau și în treburile comune ale satului, referitor la averile bisericii, ale obștii, la datele calendaristice ale diferitelor lucrări agricole.

În vremea când i-am văzut eu cu ochii, acești *tărăboaste* nu aveau altă formă de a se întâlni decât cea spontană, pe uliță, în fața porților sau la biserică. Nu aveau un șef anume, nu se simțea vreo ierarhie sau discriminare socială specială, cu toate că bătrânii săraci din vinovăție proprie, ca și «veniturile» fără nici o avere nu erau acceptați între *tărăboaste*, fără însă a fi

respinși în mod răspicat. Pur și simplu, aceștia simțeau că nu sunt țărăboaste.

E de notat faptul că acești bătrâni nu s-au numit ei înșiși vreodată cu acest nume. *Tărăboaste*, curent *tărăboaste bătrâne* îi numeau numai tinerii, cu o nuanță de ironie, dar și de invidie pentru acest statut fără îndoială «aristocratic». Îmi amintesc tabloul duminicilor din sat, când țărăboastele bătrâne ieșeau cei dintâi din case și, cât se poate de gătiți și cu un aer de superioritate cu totul izbitor pentru niște țărani trudiți de deceniile de muncă aspră, se îndreptau spre întrunirile publice de orice fel. Nici un tânăr, femeie sau copil nu ieșea din curte până când țărăboastele nu erau cu toții plecați. Tocmai în aceste duminici am auzit de cele mai multe ori substantivul în cauză: *tărăboaste*.

Poate n-aș fi scris niciodată această notă dacă nu aș fi relatat cele de mai sus istoricului David Prodan. Uimirea domniei sale a fost evidentă. «Nu poate di altceva decât *tarabostes*», a spus și m-a îndemnat să scriu despre acest cuvânt, care astăzi s-ar putea să nu mai existe în satul meu. Întradevăr, în această accepțiune *tărăboaste* pare să certifice existența până în zilele noastre a cuvântului dacic *tarabostes*. Întrebarea este tulburătoare, iar un răspuns afirmativ poate constitui o mare noutate filologică.

Etimologic, după legile evoluției limbii române, *tarabostes* duce simplu la *tărăboaste*, o operație pe care o poate observa un student din primul an de filologie. Categoria socială pe care o desemnează țărăboastele conduce, de asemenea, la aceeași concluzie interogativă: este vorba, oare, de anticul substantiv *taraboste*, și de rudimente ale instituției pe care o semnifica ?

Pentru răspuns se cere cuvântul specialiștilor în domeniul reconstituirii limbii Geto-Dacilor. Problema care rămâne este: ce facem cu accepțiunea oficială din dicționar ? Am răsfoit toate sursele lexicografice anterioare Dicționarului-tezaur al Academiei și am chestionat 120 de profesori de limba română din județele Satu-Mare, Maramureș, Sălaj, Bistrița-Năsăud, Alba și Cluj și nici sursele scrise, nici răspunsurile primite n-au atestat cuvântul *tărăboască* în accepțiunea de mezel rural. Peste tot, cuvântul pentru acest preparat este *chișcă*, *tyșcă*, *ptyșcă*, după gradul de palatalizare mai mult sau mai puțin avansat din zonă. Nimeni nu vrea să pună sub semnul îndoielii cuvântul din Dicționarul academic. Dar nici ignorarea celui alt înțeles, acela de elită vârstnică a unei comunități, așa cum am relatat cu scrupuloasă exactitate, nu mi se pare firească. O luare în atenție pozitivă a acestei accepțiuni, de nimeni sesizată, poate duce la întâlnirea cu vechiul substantiv *tarabostes*, care, probabil, la Daci se pronunța *taraboste*. Mai adaug că satul în cauză se află în zona pe care arheologii o numesc a Dacilor liberi din nord, nu departe - la vreo 60 km. - de limesul parolissian, unde densitatea vieții sociale dacice trebuie să fi fost semnificativă.

IOAN CHINDRIȘ

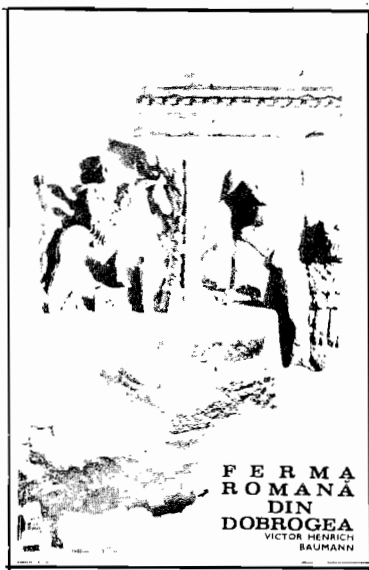
A apărut...»»

Semnalăm apariția operei *Ferma romană din Dobrogea* de Victor Henrich Baumann (Muzeul «Delta Dunării», Tulcea, 1983, 280 pagini).

Autorul cercetează și dezbate activitatea agrară și pastorală din Dobrogea Antică. Atenția sa nu se îndreaptă către monumente impunătoare, castre, palate, opere de artă, ci către unele *situri* lipsite de măreție, tocmai pentru a elucida probleme mai puțin cunoscute cu privire la complexitatea vieții rurale din provincia isto-pontică după instaurarea puterii romane.

În cele patru capitole ale cărții autorul își propune să consemneze și să conducă pe cititor la cunoașterea sistemelor de origine italică, a formelor de organizare și a dimensiunilor proprietății de tip *villa rustica* și reușește foarte bine. După cum notează dr. Gavrilă Simion în *Prefață*, «V. H. Baumann aduce o contribuție demnă de remarcat la istoriografia epocii daco romane nu numai prin noile izvoare descoperite și prelucrate, ci mai ales prin originalitatea rezultatelor obținute».

Apariția gospodăriei de tip *villa rustica* pe pământul dinspre gurile Dunării este plasată de autor în epoca Flavilor și corelată cu prezența unităților militare cantonate pe limes-ul dunărean. Dezvoltarea și răspândirea ei în teritoriu a fost asigurată de politica demografică de colonizare, promovată de Imperiu în această provincie de graniță. Desigur, în prezentarea villa-ei romane în Dobrogea, autorul ține seama atât de locul villa-ei în sistemul social economic roman,

cât și de situația politică și administrativă a Dobrogei în secolele I-IV.

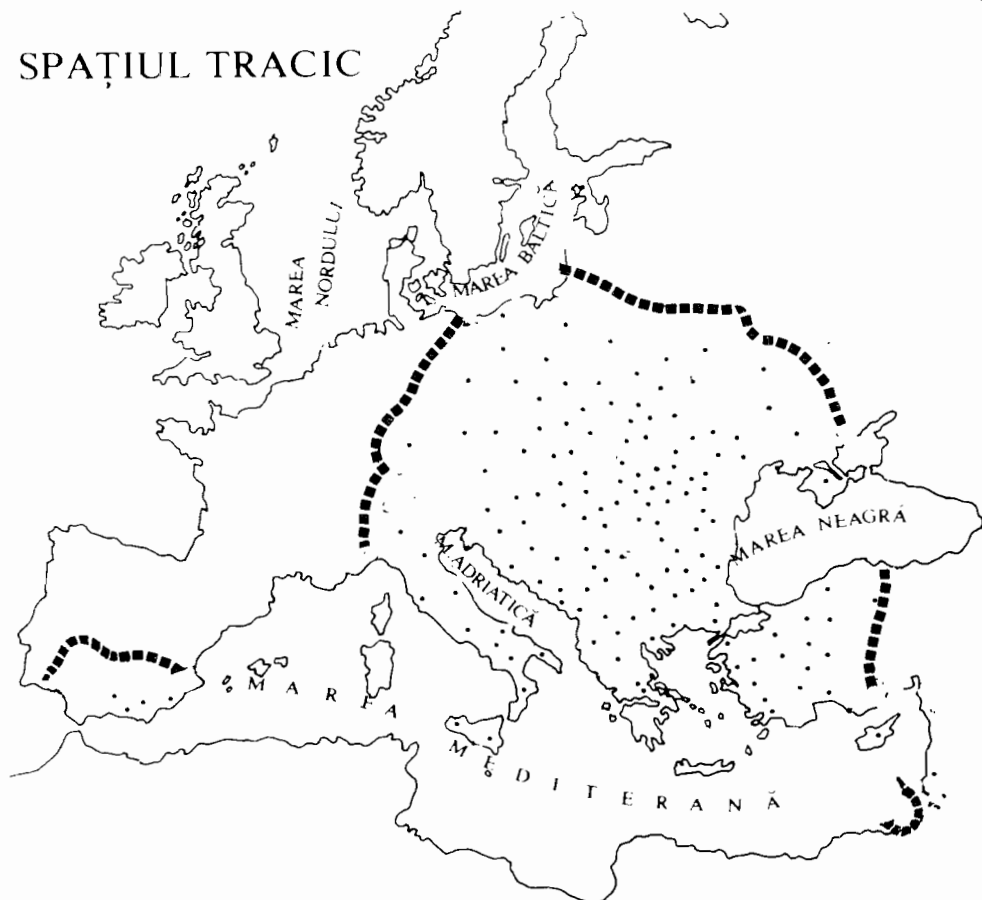
Corelând datele oferite de izvoarele arheologice cu informațiile literare antice ale scriitorilor romani, autorul sesizează aspectul comun al villae-lor de pe teritoriul Italiei și din celelalte provincii europene ale Imperiului. În afara Italiei ele au suferit un proces de adaptare la condițiile locale impuse de cadrul geofizic, de climă, de structura etnică și de gradul de romanizare.

Villa romana, cu rețeaua raporturilor sale economice, culturale, juridice și religioase, a jucat un rol de seamă în procesul lent, dar progresiv, de romanizare, pentru totdeauna, a Dobrogei.

Rezumatele în limbile franceză și germană sunt utile pentru cercetătorii străini, iar fotografiile de pe ultimele aproape 50 de pagini constituie un prețios capitol ilustrativ, care mărește valoarea documentară a lucrării.

T. V. B.

SPAȚIUL TRACIC

Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor (Herodot)

CUPRINSUL

George Vaida, <i>Originea cuvântului «oraș»</i>	1
M. Sava-Bursuc, <i>Faima Columnei</i>	4
Florin Salvan, <i>Toponime traco-dacice în Țara Bârsei</i>	5
Ioan Chindriș, <i>Există cuvântul dacic «tarabostes»</i>	13
<i>A apărut Ferma romană din Dobrogea de V. H. Baumann</i>	15

NOI TRACII

Redacția: Via Larga 11, Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto

Direz. Foro Traiano 1/A Roma Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78

Rivista mensile Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)